

MILLIY MUSIQA CHOLG'ULARIMIZNING HAYOTDAGI O'RNI

Zahiriddinova Nigina

Andijon davlat pedagogika instituti

Magistratura bo'limi "Musika ta'limi va san'at" yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada musiqaning inson hayotidagi o'rni, uning ruhiyat va ma'naviyatga ijobiy ta'siri hamda milliy cholg'ularning madaniy va tarbiyaviy ahamiyati yoritilgan. Musika inson qalbini yuksaltiruvchi, estetik did va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantiruvchi san'at turi sifatida baholanadi. Dutor, rubob, nay, doira, nog'ora, chang kabi milliy cholg'ular xalqimizning tarixiy xotirasi va ma'naviy merosini aks ettiruvchi bebaho boylik sifatida talqin etiladi.

Abstract: The article highlights the role of music in human life, its positive influence on the human psyche and spirituality, as well as the cultural and educational significance of national musical instruments. Music is evaluated as an art form that elevates the human soul, shapes aesthetic taste, and fosters a sense of patriotism. National instruments such as the dator, rubab, nay, doira, nog'ora, and chang are interpreted as invaluable treasures reflecting the historical memory and spiritual heritage of the Uzbek people.

Kalit so'zlari: milliy cholg'ular, dator, g'ijjak, rubor, nay, arxeologik topilmalar, tasvirlar, musiqiy an'analar, marosimlar.

Keywords: national instruments, dator, gijjak, rubor, flute, archaeological finds, images, musical traditions, rituals.

Musika inson qalbini yuksaltiruvchi, ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi eng qudratli san'at turlaridan biridir. Ayniqsa, milliy musika cholg'ularimiz ajdodlarimiz madaniy merosining ajralmas qismidir. Ular asrlar davomida xalqimizning quvonchli onlari, marosimlari, tantanalari va og'ir damlarida hamrohlik qilib kelmoqda.

"2022/2023 o'quv yilidan boshlab ta'lim muassasalarida o'quvchi va talabalarning musiqiy bilim va ko'nikmalarini oshirish, ularning qalbida milliy madaniyatga bo'lgan muhabbatni shakllantirish, yosh iste'dodlarni aniqlash va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi belgilansin:

a) umumiy o'rta ta'lim muassasalarida:

o'quvchilarga mazkur qarorga ko'ra quyidagi ro'yxatdagi

1. Dutor
2. Do'mbira
3. Doira
4. Tanbur

5. Rubob

6. G'ijjak

7. Nay

yuqoridagi ro'yxatda keltirilgan milliy musiqa cholg'ularidan kamida bittasida kuy ijro etish ko'nikmalari o'rgatiladi hamda bu haqda ularning ta'lim to'g'risidagi hujjatiga (shahodatnoma) tegishli qayd kiritiladi;

musiqa fani uchun haftasiga belgilangan bir o'quv soati hamda unga qo'shimcha ravishda har hafta milliy musiqa cholg'ularida kuy ijro etish amaliy to'garaklari va fakultativ darslari o'tkaziladi"¹.

Milliy cholg'ularimiz — dutor, gijjak, rubob, nay, doira va boshqalar — nafaqat musiqa asbobi, balki milliylik, ruhiyat va tarixni o'zida mujassam etgan bebaho boylikdir. Har bir cholg'u o'ziga xos ohang va kayfiyatga ega bo'lib, u xalqimizning ruhiy holatini, dunyoqarashini ifodalaydi.

Musiqiy cholg'ularning tarixiy kelib chiqishi va rivojlanishi

“O'zbek musiqiy cholg'ulari qadimiy davrlardan boshlab rivojlanib, xalqning turmush tarzi va ijtimoiy tuzumiga moslashgan. Arxeologik topilmalar, masalan, Afxona (Afrosiyob) va Xorazm hududlarida topilgan qadimiy cholg'u tasvirlari, musiqiy an'analarning miloddan avvalgi davrlarga borib taqalishini ko'rsatadi. O'zbek xalq cholg'ulari o'ziga xos tuzilishi, sado berish usullari va foydalanish sohalari bilan ajralib turadi. Ularning aksariyati tabiiy materiallardan (yog'och, teri, metall, ipak iplari) tayyorlanib, xalq hunarmandchiligining yuksak namunasi sifatida e'tirof etilgan”².

Musiqiy cholg'ularning turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Torli cholg'ular:** Dutor, rubob.
- **Damli cholg'ular:** Nay, surnay.
- **Zarbli cholg'ular:** Doira, nog'ora.
- **Urma-zaebli cholg'ular:** Chang.

Dutor — o'zbek xalq musiqasining mashhur torli cholg'usi. “Du” ikki, “tor” esa ip degan ma'noni bildiradi. Asosan ikki torli bo'lib, tanasi tut yoki yong'oq yog'ochidan, torlari ipak yoki neylondan yasaladi. U xalq qo'shiqlari, maqom va dostonlarda keng ishlatiladi, baxshilar uchun asosiy cholg'u hisoblanadi. Dutorning mayin ohangi sevgi va lirik kuylarni ifodalashda alohida o'rin tutadi. Bugungi kunda u an'anaviy musiqada ham, estrada sahnasida ham keng qo'llanilib, milliy san'atimiz ramziga aylangan.

Rubob — besh yoki olti torli, dumaloq korpusli torli cholg'u bo'lib, ko'pincha tut yoki yong'oq yog'ochidan yasaladi. Torlari ipak, metall yoki neylondan bo'ladi.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.02.2022 yildagi PQ-112-son

² https://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/06/04/NamDU-ARM-3773-Musiqa_tarixi.pdf

Uning sadosi chuqur va boy ohangli. Asosan mizrob yordamida chalinsa-da, ba'zan barmoqlar bilan ham ijro etiladi.

Rubob "Shashmaqom" va tasavvuf musiqasida muhim o'rin tutadi. Xorazm, Buxoro va Samarqandda keng tarqalgan. Tarixan baxshilar uni doston va qo'shiqlarda ishlatgan. Rubobning sadosi ruhiy osoyishtalik va ilhom uyg'otadi, shu bois professional ijrochilar orasida ham mashhurdir.

Nay — o'zbek xalqining eng qadimiy damli cholg'ularidan biri. Odatda qamish yoki yog'ochdan yasaladi, 6–7 teshikka ega bo'ladi. Puflab chalish orqali yumshoq va lirik ohang chiqariladi. Nay "Shashmaqom", Xorazm maqomlari va xalq musiqasida keng qo'llanadi. Cho'ponlar uni mehnat jarayonida, marosimlarda esa g'amgin ohanglar uchun ishlatgan. Tasavvufda u ruhiy zikr vositasi bo'lgan. Nay inson nafasi va tabiat sadosining ramzi sifatida qadrlanadi va bugungi kunda ham folklor va estrada sahnalarida yangramoqda.

Doira — o'zbek xalqining eng mashhur zarbli cholg'ularidan biri. U yog'och halqa va teri membranadan iborat bo'lib, ko'pincha ichiga qo'ng'iroqchalar o'rnatiladi. Doira barmoqlar va kaft bilan chalinar, bu turli ritmik naqshlarni yaratadi.

U to'y, bayram va xalq raqslari — ayniqsa "Yalla" va "Lazgi"da — muhim rol o'ynaydi. Doira surnay va dutor bilan ansambl tarkibida ham ishlatiladi. Uning sadosi quvnoq muhit yaratib, jamoani birlashtiradi.

Bugungi kunda doira estrada va folklor ansamblarida keng qo'llanilib, o'zbek musiqasining yuragi sifatida qadrlanadi. Oddiy tuzilishi tufayli uni yoshlar ham oson o'rganadi.

Nog'ora — juft barabandek zarbli cholg'u bo'lib, katta va kichik nog'oradan iborat. Yog'och yoki metall korpus teri bilan qoplangan bo'ladi. Katta nog'ora chuqur, kichigi esa baland sado beradi. Asosan tayoqchalar bilan chaliladi.

U to'y va bayramlarda, harbiy yurishlarda, rasmiy marosimlarda keng qo'llangan. Nog'ora surnay yoki doira bilan birga ansambl ritmini belgilaydi. Xorazm va Farg'onada ayniqsa mashhur.

Nog'ora kuch va tantanani ifodalovchi cholg'u sifatida qadrlanadi. Zamonaviy orkestrlarda u milliy merosimizning ajralmas qismi sifatida ishlatilmoqda.

Chang — qadimiy torli-klavishli cholg'u. Yog'och korpusli, 20–30 ta torli bo'ladi. Maxsus tayoqcha bilan urib chaliladi. Uning sadosi yumshoq va chuqur bo'lib, Shashmaqom hamda saroy musiqasida keng qo'llanilgan. Zikr marosimlarida ruhiy osoyishtalik beradi, bayram va konsertlarda esa lirik kuylar ijro etiladi. Bugungi kunda chang milliy orkestr va Sharq taronalari festivallarida ham ishlatilmoqda.

Chang — milliy musiqiy merosimizning qadimiy va nafis cholg'usidir.

Milliy cholg'ularimiz xalq hayotining deyarli barcha jabhalarida uchraydi: to'y va bayramlarda, diniy marosimlarda, sahna ijodida va ta'lim tizimida ham ular keng qo'llaniladi. Ayniqsa, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalashda cholg'u asboblarning

o'rni beqiyosdir. Maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida milliy musiqa cholg'ulari orqali bolalarda estetik did, Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'usi shakllantiriladi.

Bugungi kunda milliy cholg'ularimiz nafaqat ichki madaniy hayotda, balki jahon sahnalarida ham keng tanilmoqda. Ko'plab ansambllar va san'atkorlar o'z ijrolari bilan milliy musiqa san'atimizni targ'ib qilib, xalqaro e'tirofga sazovor bo'lmoqda.

Xulosa qilib aytganda, milliy musiqa cholg'ulari — bu xalqimizning tarixiy xotirasi, madaniy merosi va ma'naviy boyligidir. Milliy cholg'ularimiz xalq hayotining deyarli barcha jabhalarida uchraydi: to'y va bayramlarda, diniy marosimlarda, sahna ijodida va ta'lim tizimida ham ular keng qo'llaniladi. Ayniqsa, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalashda cholg'u asboblarning o'rni beqiyosdir. Maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida milliy musiqa cholg'ulari orqali bolalarda estetik did, Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'usi shakllantadi. Ularni qadrlash, o'rganish va kelajak avlodga yetkazish barchamizning muqaddas burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.02.2022 yildagi PQ-112-son
2. O.A.Ibrohimov, G'.M. Xudoyev "Musika tarixi" o'quv qo'llarima. Toshkent -2018
3. Matyoqubov, O. "O'zbek xalq musiqasi asoslari". Toshkent- 2004.
4. Abdullaev, R. "O'zbek cholg'u musiqasi". Toshkent-1998.
5. A.Jabbarov, S.Begmatov, M.Azamova "O'zbek musiqasi tarixi" Toshkent-2018
6. Zokirjon Ismoilov. "O'zbek xalq og'zaki musiqasi ijodi" Toshkent: "Fan va texnologiya"- 2015